LEVENSBERICHT

VAN

Dr. G. A. WILKEN.

(Met portret.)

GEORGE ALEXANDER WILKEN werd op 13 Maart 1847 te *Menado* geboren uit het huwelijk van NICOLAUS PHILIP WILKEN en MARIA ELISABETH HOEDT. Zijne moeder behoorde tot eene oude Indo-Nederlandsche familie, in *Amboina* gevestigd. Zijn vader, geboren in *Aurich* (Oost-Friesland), was, na te *Barmen*, te *Nuttermeer* en te *Rotterdam* tot zendeling-leeraar te zijn opgeleid, door het Nederlandsche Zendelinggenootschap naar Indië gezonden, alwaar hij achtereenvolgend te *Menado* en te *Tanawangko* werkzaam was, totdat hij zich op 1 Februari 1843 te *Tomohon* vestigde, waar hij tot zijn dood (22 Februari 1878) onafgebroken ¹ gedurende 35 jaren als zendeling-leeraar heeft gearbeid ². Noch leeft in de *Minahassa* zijn naam in de meest dankbare herinnering, en door zijne, ook door zijn geleerden zoon zeer gewaardeerde geschriften ³ heeft hij ijverig bijgedragen tot de uitbreiding der kennis van de

¹ Met uitzondering van het tijdvak tusschen 13 Juni en 29 September 1866, toen hij, ingevolge eene opdracht van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, met zijn jeugdigen mede-zending J. A. SCHWARTZ eene reis deed in het, tot de residentie *Menado* behoorende rijkje *Bolaang-Mongondo*, ter vermeerdering van de kennis dier streken, vooral in verband tot de vraag of het te vermoeden was, dat aldaar eene zending slagen zou.

² Zie Maandberigt van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. Jaargang 80, blz. 91 vgg.

³ Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de *Minahassa* (Medel. v. h. Ned. Zendingen. VII, 117).

Verhaal eener reis naar *Bolaang-Mongondo* (Ib. XI., 41. XII, 225).

De taal in *Bolaang-Mongondo* (Ib. XI, 189).

Allerlei over het land en volk van *Bolaang-Mongondo* (Ib. XII, 284).

Gesprekken in het Alfoersch van *Bolaang-Mongondo* (Ib. XV, 115).

Geslachtsregister in de taal van *Bolaang-Mongondo* (Ib. XV, 278).

taal, de zeden en gewoonten der Inlandsche bevolking, te midden van welke hij heeft geleefd.

Het eerste lager onderwijs ontving GEORGE van dezen voortreffelijken vader, die hem ter verdere opleiding in 1859 met een ouderen ¹ en een jongeren broeder zond naar „de Protestantsche kostschool voor kinderen van zendelingen en andere Europeërs in Indië“ te *Rotterdam* ², aan het hoofd van welke destijds was geplaatst de heer B. H. KOOL VAN KASTEEL.

Het bleek toen, dat de vader aan zijne zonen degelijk onderwijs had gegeven, want zij werden niet minder goed onderleid bevonden dan in den regel jongens van hun leeftijd in *Nederland*.

Op de school behoorde GEORGE tot de stille, gehoorzame, leersame knapen, die goede vorderingen maakten in de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, in aardrijkskunde, geschiedenis, enz., en later heeft hij het daar ontvangen onderwijs menigwerf geprezen, evenzeer als de uitnemende verpleging, vooral ook bij ziekte, waartoe veel werd bijgedragen door Mevrouw VAN KASTEEL.

Hij wenschte een militaire loopbaan te maken, maar had de teleurstelling tweemalen, in 1863 en 1864, bij het vergelijkend examen voor de toelating op de Militaire Academie te *Breda* niet te behooren onder de gelukkigen, die in de Inrichting konden worden opgenomen.

Toen besloot hij, op raad van den heer VAN KASTEEL, zich te wijden aan het lager onderwijs, daar zijn vader de kosten voor hogere opleiding, bij het groot getal zijner kinderen (4 jongens en 4 meisjes), niet dragen kon.

Op uitstekende wijze slaagde hij in 1865 bij het examen voor hulponderwijzer, bij welke gelegenheid hij deed blijken van bijzonderen aanleg voor de wiskunde, terwijl hij eenige maanden later eene aantekening behaalde voor de Fransche taal.

Om te beginnen werd hij met het geven van onderwijs op de kostschool belast, maar weldra bleek het, dat hij niet de rechte geschikt-

¹ Deze, PHILIP DIRK WILLEM, is thans kapitein der Infanterie bij het leger in Nederlandsch-Indië. Hij is een hoogst verdienstelijk officier, werd in Atjeh twee maal gewond en heeft zich door zijn moed, beleid en trouw het ridderkruis der Militaire Willemsorde verworven, terwijl hem ook, toen hij zich, gedetacheerd bij het Nederlandsch leger, in Amsterdam in garnizoen bevond, wegens het redden van een verdrinkenden jongen, een drenkelings-reddings-medaille is vereerd geworden.

² Tengevolge van bijzondere omstandigheden is deze school van het Ned. Zendingengenootschap in 1868 door die Vereeniging opgeheven.

heid bezat om op opgewekte wijze aan kinderen onderwijs te geven; hij was te zeer vervuld met andere ernstige studiën; zijn geest verlangde naar hooger ontwikkeling.

Dit bracht den man, die zijn vader als zijn voogd in Nederland verving, den heer J. C. NEURDENBURG, den noch steeds met onverzwaakte kracht arbeidenden director van het Nederlandsche Zendelingengenootschap, die hem na het verlaten der kostschool in zijn gezin had opgenomen, tot het verstandig besluit zijn pupil aan te raden zich tot hoogere studiën voor te bereiden, en daartoe de lessen te volgen aan de hoogste klassen der Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus te *Delft*.

Gretig nam GEORGE dezen raad aan, terwijl de heer NEURDENBURG, met het oog op de meerdere uitgaven die deze opleiding zou veroorzaken, op zich nam, den vader vrede te doen hebben met deze verandering.

Met onverdroten ijver en stalen volharding toog GEORGE aan den arbeid. In 1866 werd hij, na afgelegd examen, toegelaten tot de 4de klasse, maar bij het volgen der lessen in die klasse legde hij zich ook toe op de studievakken der 5de, en dit met zulk goed gevolg, dat hij reeds in 1867 slaagde bij het eindexamen der Hoogere Burgerschool.

Nu stond hem de weg open voor de hoogere studiën. Hij liet zich inschrijven als student aan de Instelling tot opleiding van Indische ambtenaren te *Delft*, en reeds het volgend jaar, in 1868, bekwam hij, na op zeer loffelijke wijze ¹ het zoogenaamd grootambtenaarsexamen te hebben afgelegd, het diploma, dat hem den weg opende voor den Indischen staatsdienst, waarop weldra de ministerieële beschikking volgde, waarbij hij werd gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, om te worden benoemd tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst daar te lande.

Zoo had hij in buitengewoon korten tijd zijn doel bereikt, maar het was ten koste van zijn lichaam; reusachtige wilskracht, onafgebroken inspanning, onthouding van alle genoemens waren noodig

¹ De door hem behaalde cijfers waren:

Geschiedenis van Ned. Indië	8
Land- en Volkenkunde	9
Staatsinstellingen	9
Godsd. wetten enz.	10
Beg. Mal. Taal	10

geweest, om deze schitterende uitkomst te verkrijgen; hij had zich letterlijk afgebeuld; lichamelijk was hij verzwakt; zijn zenuwgestel was ernstig aangetast; hij was uitermate stil geworden en in zich zelf gekeerd; zelfs tegen eene kleine wandeling zag hij op.

In dezen droevigen toestand was wederom de heer NEURDENBURG voor hem de zorgzame, trouwe vaderlijke vriend; hij nam hem mede op een uitstapje, dat hij met een deel van zijn gezin maakte naar *Godesberg*. Dit reisje, het verblijf in de schoone, liefelijke bergstreken van *den Rijn* werkten heilzaam op het gestel van den afgezwoegden jongeling. Hij sterkte aan, de zenuwen kwamen tot rust, hij werd weder opgewekt en levenslustig, en in het laatst van 1868 kon hij, naar lichaam en geest gezond, na geneeskundig voor den dienst in de tropen te zijn goedgekeurd, de reis naar *Java* aanvaarden.

Hij verkoos die te doen met een zeilschip (het ijzeren fregat *Ternate*, gezagvoerder TH. CARS), liefst als eenige passagier, ten einde ook op reis zijne studiën ongestoord te kunnen voortzetten.

Op 19 Maart 1869 ontscheepte hij te *Batavia*, en ruim drie maanden later zag hij zich benoemd tot ambtenaar ter beschikking van den resident van *Amboina* (Ind. Besl. van 30 Juni 1869).

Nadat hij eenigen tijd op de hoofdplaats van dit gewest, zich het officieel raderwerk en de eigenaardigheden van den Gouvernementsdienst eigen makende, had doorgebracht, belastte de resident hem in October 1869 met de controle der afdeeling *Boeroe*.

Met geestdrift aanvaardde hij den hem geopenden werkkring. Wel zou hij op *Boeroe* de eenige Europeaan zijn te midden der Alfoeren; maar wat heerlijke gelegenheid om zich nu in de praktijk aan zijne geliefkoosde studiën te wijden, kennis op te doen van land en volk in het land zelf, te midden der eigen bevolking, en daarbij werkzaam te kunnen zijn tot bevordering van de ontwikkeling, het geluk en het welzijn van eenige duizende medemenschen!

In dezen zin dan ook vatte hij zijne taak op. Al spoedig schafte hij zich voor eigen rekening een vaartuig aan, ten einde de kustkampongs gemakkelijker te kunnen bezoeken, dan wanneer hij zijn weg zou moeten nemen door het zware bosch, waarmede het eiland is bedekt. En weldra had hij het vertrouwen der bevolking weten te winnen, hetgeen hem de gelegenheid verschafte, een diepen blik te slaan in hare huishouding, hare zeden, hare gewoonten, hare instellingen, hare denkbeelden, haar karakter.

Hierdoor werd het hem mogelijk, gedurende zijn verblijf op

Boeroe de *Bijdrage tot de kennis der Alfoeren van het eiland Boeroe* te schrijven, die in het 38e Deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen het licht heeft gezien, en door volledigheid en op grondig onderzoek steunende juistheid uitmunt boven al wat vroeger over het eiland en zijne bewoners werd geschreven, terwijl zij in de bijgevoegde „Aanteekeningen” blijk geeft van de belezenheid van den schrijver en van diens besef van het groote nut der vergelijkende volkenkunde.

Nog geen jaar was WILKEN in *Boeroe* werkzaam, toen hij in September 1870 door den Gouverneur-Generaal werd aangesteld tot kontroleur der derde klasse bij het Binnenlandsch Bestuur in de residentie *Menado*, alwaar de resident hem in December 1870 plaatste in de afdeeling *Gorontalo*, eerst in de onderafdeeling *Boné* en korten tijd daarna in de onderafdeeling *Limbotta-Kwandang*. Ook daar beijverde hij zich, volkomen bekend te geraken met de bevolking in verband met de eischen der Regeeringstaak, die, zooals ook hij oordeelde, in de eerste plaats eene grondige kennis vordert van het volk, dat men besturen, of, waar het, zooals destijds nog met de rijkjes *Gorontalo*, *Limbotta*, *Boné*, *Attingola* en *Boalemo* het geval was, in het recht van zelfbestuur gelaten is, leiden moet, en overigens wijdde hij al zijn tijd aan de voortzetting zijner studiën, die hij, bewust dat tal van gebruiken en instellingen bij de stammen van den Indischen Archipel slechts volkomen verklaarbaar zijn door de vergelijking met die van andere volken, hoe langer zoo meer den geheelen omvang der ethnologie deed bevatten.

In Maart 1872 riep de resident hem naar de afdeeling *Belang* (*Ratahan*) in de eigenlijke *Minahassa*.

Kort te voren had er in zijn leven eene zeer belangrijke gebeurtenis plaats gehad, namelijk de voltrekking bij volmacht in *Nederland* van zijn huwelijk met Mejuffrouw J. J. NEURDENBURG, de dochter van den man, die in *Nederland* als een vader voor hem had gezorgd en dien hij innig vereerde en liefhad. Hoe heerlijk kwam nu juist van pas zijne verplaatsing naar *Ratahan*, van waar het ouderlijke huis in *Tomohon* gemakkelijk was te bereiken, en waar nu zijn brave vader op 7 Juni 1872 het huwelijk van den zoon kon inzegenen!

Gelukkige jaren sleet WILKEN met zijne jeugdige gade in zijn schoon geboorteland, uitmuntende als ambtenaar, onder anderen ook door het verbeteren van wegen en het aanleggen van enkele burgerlijke werken, zich dagelijks meer en meer vormende tot een degelijk ge-

leerde ¹, terwijl hij er vier in druk verschenen opstellen ² bewerkte, die terecht de aandacht van velen vestigden op de nauwgezetheid, den ernst en de scherpzinnigheid zijner ethnologische onderzoekingen, vergelijkingen en gevolgtrekkingen.

Doch slechts weinige waren die aangename jaren, want, nadat hij in Juni 1873 was benoemd tot kontroleur der 2e klasse, werd hij twee jaren later (4 Juni 1875) door de Regeering overgeplaatst naar het Gouvernement *Sumatra's Westkust*.

Met zeer groot leedwezen zag men hem de Minahassa verlaten. De toenmalige resident, de Heer P. VAN DER CRAB, bijzonder op het behoud van dezen bekwamen, ijverigen ambtenaar gesteld, had hem gaarne in de *Minahassa* behouden, en deed daartoe te vergeefs eene poging bij de Regeering.

Of dit geschiedde met instemming van WILKEN is ons niet bekend, maar wij zijn zeer geneigd aan te nemen, dat hij er persoonlijk niet in gemoeid is geweest, want het komt ons voor, dat bij hem, in verband tot de strekking zijner studiën, een brandend verlangen moest bestaan, om ook andere landen en volken van nabij te leeren kennen, en wij vermeenē, dat zijne plaatsing in het met opzicht tot volksinstellingen en gebruiken zoo buitengewoon merkwaardig Gouvernement *Sumatra's Westkust* voor de ontwikkeling der door hem begeerde kennis inderdaad een groote weldaad is geweest.

In het laatst van 1875 kwam hij te *Padang* aan en werd op 8 December door den gouverneur als kontroleur geplaatst in de onderafdeeling *Sipirok* (res. *Tapanolī*).

Eene voor zijne ethnologische studiën meer belovende afdeeling had hij moeilijk kunnen treffen; eene afdeeling, waar zoowel Maleiers als Batakkers ingezetēnen zijn; waar de bevolking is samengesteld uit Christen-gemeenten, Mahomedanen en Heidenen; een landschap grenzende aan de onafhankelijke streken der *Battaklanden*, waar de oorspronkelijke instellingen en gewoonten nog niet door onze inmen-ging waren gewijzigd of zich daarnaar hadden geschikt.

Al dadelijk begon WILKEN zich toe te leggen op de taal, die door de inheemsche bevolking in zijne afdeeling werd gesproken, en hij

¹ Zijn toenmalige resident, de heer Mr. S. C. W. J. VAN MUSSCHENBROEK, die buitengewoon ingenomen was met zijne kennis en bekwaamheid, zag destijds reeds den toekomstigen Professor in hem.

² Het Landbezit in de *Minahassa*. — Landverkoop in de *Minahassa*. — Het afplatten van het voorhoofd bij de Alfoeren van de *Minahassa*. — Iets over de naamgeving onder de Alfoeren.

liet zich daarin onderrichten door een ouden kundigen Datoe, wiens vertrouwen en genegenheid hij spoedig gewonnen had.

Dat hij weldra goed op de hoogte was van de hem toevertrouwde belangrijke ambtstaak behoeft wel niet te worden gezegd. Het mocht ook blijken uit het feit dat hem in April 1876, kort voor zijne op 26 Mei van dat jaar geteekende bevordering tot kontroleur der 1e klasse, door den gouverneur de waarneming werd opgedragen van het ambt van assistent-resident van de afdeeling *Mandheling en Ankola*, en hij tevens werd belast met de magistratuur in die afdeeling en het praesidium van de rapat (inlandsche rechtbank), waardoor hij, nog beter en vollediger dan in Sipirok, in de gelegenheid kwam zich bekend te maken met de in November 1875 in het Gouvernement *Sumatra's Westkust* ingevoerde nieuwe regeling van het rechtswezen, waarvan hij weinige jaren later in een rapport, uitgebracht naar aanleiding van een door de Regeering gewenscht onderzoek omtrent hare werking, na persoonlijk verkregen ondervinding, verklaarde, dat er, naar zijne meening, nimmer een grooter weldaad aan de bevolking van *Sumatra's Westkust* was bewezen.

Ook spraken de tevredenheid en het vertrouwen van den gouverneur zich tegenover hem uit in menige buitengewone opdracht of zending. Zoo werd hij, bij voorbeeld, in Januari 1877 in commissie gesteld met het larashoofd van *Saboengan*, om, in vereeniging met eene door den resident der *Oostkust van Sumatra* benoemde commissie, een onderzoek in te stellen naar de beweemde aanspraken van den radja van *Si Moendoel (Padang Lawas)* op het grondgebied der kampongs *Aik Kanan* en *Aik Koendoer*, waarop ook de Sultan van *Bila* recht meende te hebben.

Intusschen liet hij bij het vele en vermoeiende dienstwerk de studie niet rusten. Ten langen leste was zijn gestel tegen deze voortdurende inspanning niet bestand, en op nieuw ontwikkelde zich bij hem een zenuwlijden, dat hem noodzaakte wegens ziekte een verlof naar Nederland te verzoeken, dat hem in Januari 1880 door den Gouverneur-Generaal werd verleend.

In Nederland teruggekeerd, bracht hij den eersten tijd van zijn verlof door ten huize van zijn schoonvader in *Rotterdam*, en toen, dank zij de kalme omgeving, gepaard aan het Europeesch klimaat, de zenuwziekte voldoende was geweken, verhuisde hij naar *Leiden* om er de collegies in het Sanskriet van Professor Dr. J. H. C. KERN, en in het Arabisch van Professor Dr. M. J. DE GOEJE te volgen, van welke talen hij de onmisbaarheid voor zijne ethnologische

studiën gevoelde, terwijl hij zich daardoor tevens de gelegenheid verschafte, om de voorlichting te kunnen bekomen van goede juristen, waar hij die op het gebied der vergelijkende rechtswetenschap mocht behoeven.

Onderwijl had reeds weder eene zeer belangrijke studie van hem het licht gezien, namelijk eene verhandeling *over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin*¹, waarin hij de theoriën der nieuwe sociologische school toetste aan de maatschappelijke ontwikkelings-geschiedenis der Indonesiërs, en waaruit dus bleek, dat inderdaad zijne studiën eene algemeene ethnologische richting hadden gekregen en dat hij zich in ongeloofelijk korten tijd op de hoogte had gesteld van den inhoud der voornaamste werken, daarop betrekkelijk.

Deze belangrijke bijdrage werd al spoedig gevolgd door twee andere, niet minder gewichtige, er mede samenhangende *over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras*² en *het erfrecht op Nias*³.

Geen wonder dat, toen in 1883 het lectoraat in de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië bij de gemeente-instelling voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren te *Leiden* moest vervuld worden, de keus op hem werd gevestigd en het Leidsche gemeente-bestuur zich gelukkig achtte, dat hij zich die keus liet welgevallen, evenzeer als hij zelf daarin eene welverdiende onderscheiding mocht zien voor zijn onvermoeid streven in het deel der wetenschap, waaraan hij zich had gewijd.

Met veel ijver en groote ingenomenheid vervulde hij dit lectoraat en hij bleef het, ook nadat hij hoogleeraar was geworden, onbezoldigd, vervullen, en legde zijn mandaat eerst neder toen het door de opheffing der Leidsche Instelling verviel.

In 1883 zag van hem ook nog eene merkwaardige proeve het licht, getiteld: *Het strafrecht bij de volken van het Maleische ras*, die in groote mate de waarde verhoogde van de feestgave, welke het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië ter gelegenheid van het in dat jaar te *Leiden* gehouden Orientalisten-congres aanbood.

Hierop volgde in het jaar 1884 zijne verhandeling *over het Matriarchaat bij de oude Arabieren*³, een gevolg van het bij prof. DE GOEJE genoten onderwijs, die de eer eener vertaling in het

¹ Indische Gids, 1880 en 1881.

² Indische Gids, 1883.

³ Indische Gids, 1884.

Hoogduitsch verwierf, terwijl in 1884 en 1885 de zoo hoogst belangrijke studie, *Het Animisme bij de volken van den Indischen Archipel*¹ opnieuw blijk gaf van zijne onvermoeide werkkraft, zijne groote kennis en zijne buitengewone scherpzinnigheid.

Te midden van deze uitgaven zag hij zijne volhardende studiën bekroond door de grootste eer, die Neêrlands oudste Universiteit schenken kan; door eene op 15 Juli 1884 tot stand gekomen benoeming tot *doctor in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel, honoris causa*; en nog was de eer dezer onderscheiding geen jaar oud, toen hem reeds weder op andere wijze bleek van de waardeerling, die hij zoo terecht in de geleerde wereld genoot.

Dit was, toen de Koning hem op aanbeveling van de Faculteit der letteren en wijsbegeerte en op voordracht van het Curatorium der Leidsche Universiteit, bij besluit van 27 April 1885 benoemde tot *Hoogleeraar in de letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden*, eene onderscheiding des te grooter, omdat hij geroepen werd den Hoogleeraar Dr. P. J. VETH te vervangen, die, naar den wil der wet, verplicht was wegens 70-jarigen leeftijd het zoo lang, zoo uitstekend en zoo roemvol vervuld ambt neder te leggen.

Wat zal hierbij het hart van WILKEN gelukkig hebben geklopt! Wat zal een heerlijk, volkomen gerechtvaardigd gevoel van zelfvoldoening hem hebben doortinteld!

Hij aanvaardde het Hoogleeraarsambt op 16 September 1885² met eene schoone rede, getiteld: *De vrucht van de beoefening der ethnologie voor de vergelijkende rechtswetenschap*. In deze terecht zeer geprezene voordracht brak hij eene lans voor de beoefening der ethnologie bij de rechtswetenschap en toonde daarvan op heldere, overtuigende wijze het nut aan, onder anderen door te verklaren hoe een vraagstuk, dat voor den beoefenaar der rechtswetenschap lang een raadsel is geweest, namelijk dat over den oorsprong van de civielrechtelijke verwantschap bij de oude Romeinen, de agnatio, eindelijk door de ethnologie tot eene bevredigende oplossing was gebracht.

Met groote zeggingskracht wees hij bij deze gelegenheid de studenten, die, zich als rechterlijk- of administratief-ambtenaar in dienst van den Staat naar Indië wenshende te begeven, zijne lessen zouden

¹ Indische Gids, 1884 en 1885.

² Met ingang van dit tijdstip ontsloeg de Koning hem op zijn verzoek bij besluit van 11 December 1885 eervol uit 's lands dienst in Oost-Indië.

volgen, er op, hoe zij, om met vrucht werkzaam te zijn, eene meer dan oppervlakkige voorstelling van het land en het volk zouden behooren te bezitten; hoe de kennis van de godsdienstige denkbelden en gebruiken, van de rechtsbegrippen en instellingen, van de zeden en denkwijzen, met één woord van de adat's des volks, voor hen onmisbaar zouden zijn, opdat zij niet door onvoorzichtige handelingen, die den inlander kwetsen zonder dat zij het vermoeden, de belangen van het Gouvernement in het Oosten in de waagschaal zouden stellen.

„De kennis van de adat's”, zoo riep hij hun in het laatste gedeelte zijner rede toe, „is voor U, toekomstige Indische Ambtenaren! van het grootste belang. Gij zijt bestemd om eenmaal over den inlander recht te spreken, hem te besturen. Welnu, hij zal U meer vertrouwen, Uwe bevelen gewilliger opvolgen, Uwe beslissingen gemakkelijker aannemen, ook waar die lijnrecht indruischen tegen zijne rechtsbegrippen, zoo hij ziet, dat dit niet een gevolg is van onbekendheid met deze laatsten. Doch wederkeerig zal Uwe kennis van de adat's den inboorling ook van zelf ten goede komen, daar gij, hem daardoor in zijne zoogenaamde vooroordeelen beter kunnende begrijpen, in staat zult zijn hem met meer toegevendheid te behandelen, want ook hier geldt het *„tout comprendre, c'est tout pardonner.”* En hij eindigde met deze krachtige aansporing: „Gij, hebt U een schoonen werkkring gekozen, Mijne Heeren Studenten. Gij, die U bekwamen wilt voor den Indischen dienst! „Daar kan in Indië wat groots verricht worden!” Deze woorden van den roemruchtigen Stichter van *Batavia* zijn nu nog van toepassing. Gij zult geroepen worden, om mede te werken dat „groots” tot stand te brengen. Uw aandeel daarbij zal zijn, den Inlander met onze rechtsbegrippen, met onze instellingen te verzoenen, en hem, ook langs dien weg, tot hoogere beschaving te brengen. „Daarvoor is weder kennis van de adat's noodig. Want zonder eenige concessie's hieraan, zal die verzoening moeilijk plaats hebben. Zóó zult gij kunnen bijdragen om den band tusschen overheerschers en overheerschten te versterken, en op die wijze het Uwe te doen, om het schoone Insulinde te behouden voor het lieve vaderland!”

Maar ook hij bleef onvermoeid al het zijne doen om te zorgen, dat hoe langer zoo meer de kennis, die hij zoo terecht noodzakelijk achtte ter behoorlijke volbrenging der bestuurstaak van Nederland in Oost-Indië, werd uitgebreid. Trots den arbeid, verbonden aan de nauwgezette voorbereiding tot zijne collegies en lessen als Hoogleraar van de beroemde Universiteit en als lector aan de Indische Instelling, was hij voortdurend werk-

zaam tot vermeerdering zijner eigene kennis, het verzamelen van gegevens, de oplossing van belangrijke vraagstukken op het gebied der ethnologie; en met snelheid volgden zijne belangwekkende publicaties elkander op. Rust gunde hij zich niet, en slechts zelden verschaftte hij zich eenige afleiding, eenige verpozing, door, groot minnaar als hij was van zang en muziek, eens een concert bij te wonen, of zijne ingenomenheid met de hooge tooneelspelkunst te bevredigen door een grooten, beroemden tooneelspeler te gaan zien en hooren. Het was inderdaad, vooral in het laatst, alsof hij zich bezwaard achtte met elke spanne tijds, die niet was gewijd aan zijn werk, zijne studie.

Geen wonder dat menig wetenschappelijk lichaam het zich tot eene eer rekende hem onder zijne leden te tellen. Zoo was hij achtereenvolgend geworden Bestuurslid van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië ¹, Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde ², Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ³, Correspondeerend Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ⁴, Lid van de Koninklijke Academie der Wetenschappen te Amsterdam ⁴, Lid van de Anthropological Society te Londen ⁵.

De bestuurders van het Koninklijk Instituut stelden er zeer hoogen prijs op hem in hun midden te bezitten. Menig belangrijk rapport, menig gewichtig advies werd door hem uitgebracht. Nimmer was eenige opdracht hem te veel. Zijne welwillendheid evenaarde zijn geleerdheid en, sedert hij Bestuurslid werd, heeft hij voortdurend de door het Instituut uitgegeven *Bijdragen* verrijkt met de voortbrengselen van zijne scherpzinnige kennis en zijne onuitputtelijke werkzaamheid. Bijna geen der driemaandelijksche afleveringen, welke van de *Bijdragen* na 1884 in het licht zijn verschenen, of zij bevat een belangwekkend stuk van zijne hand. Zoo behelzen de zes deelen, uitgegeven van 1885 tot 1891, van hem 18 belangrijke verhandelingen en opstellen, terwijl toch ook nog in andere Tijdschriften belangwekkende bijdragen van hem het licht zagen, waaronder vooral

¹ 1884—1887; 1888 tot zijn overlijden.

² Juni 1886.

³ September 1886.

⁴ April 1890.

⁵ 1891.

mogen worden genoemd de opstellen in 1886 en 1887 opgenomen in de *Revue coloniale internationale*, namelijk: *Ueber das Haaropfer und einige andere Trauergebräuche bei den Völkern Indonesiens. Mit anhang: Das Verbot der wiederverheirathung der Wittve während der Trauerzeit und die confusio sanguinis. Das Haar als Zaubermittel.*

Maar tegen deze rusteloozen inspannenden arbeid was op den langen duur zijn gestel niet bestand. Dat onverpoosd denken en werken sloopte zijne krachten. Hoe hij ook herhaaldelijk door zijne liefhebbende vrouw, door zijne zorgzame vrienden werd aangespoord, gesmeekt toch rust te nemen, het mocht niet baten. Eindelijk meende men, zou hij toch gedwongen worden zijne studiën wat te staken, wat affeiding en verpozing te genieten, als hij zich naar Oost-Indië zou begeven, om van wege en onder leiding van het Instituut, daartoe finantieel door de Regeering in staat gesteld, met den Hoogleraar Dr. K. MARTIN daar een geognostisch en ethnografisch onderzoek der eilanden van de Banda-zee in te stellen, iets, waartoe hij zich gaarne had bereid verklaard, terwijl het zijne onverzadelijke zucht naar meerdere kennis zou bevredigen, hij er de oplossing hoopte te vinden van vele vragen, die hier, bij gebrek aan juiste gegevens, niet konden worden beantwoord, en het tevens voldoening zou schenken aan zijn, van lieverlede in heimwee overslaande verlangen om zijn vaderland en zijn geliefd, heerlijk Insulinde terug te zien.

Doch het mocht niet zoo zijn. Eindelijk weigerde het afgezwogde lichaam verderen dienst. In Juni nam hij als lid der groot-ambtenaars-examen-commissie, waartoe hij sedert 1884 jaarlijks door de Regeering werd benoemd, deel aan het onderzoek der candidaten, op de twee laatsten na. De laatste maal dat hij de vergaderingen dier commissie bijwoonde (1 Juli) was er juist eene bestuursvergadering van het Instituut. Hij verscheen aldaar en nam deel aan de beraadslagingen, maar met weemoed zagen zijne mede-bestuursleden dat vermagerde lichaam, die ingevallen oogen, die holle wangen, die afgematte trekken, en zij vreesden dat hun hooggewaardeerde, geleerde vriend ernstig ziek zou worden. Hij was 't reeds; alleen zijne verbazende geestkracht hield hem staande. Dien dag in *Leiden* teruggekeerd, moest hij zich te bed begeven. Dagelijks nam de ziekte toe. Meer en meer sloopte de koorts het lichaam. Lang bleef de geest helder. Nog steeds wilde de arme lijder werken en werken. Maar het ging niet meer. Zwaar was de strijd. Eindelijk zegevierde de kwaal. De schoone bruine oogen, die zoo den indruk gaven van weërgalooze trouw, van onwrikbare volharding, van diep indringende scherpzinnigheid,

verloren hun glans, die vriendelijke mond, zich zoo dikwijls vormende tot een glimlach, waardoor zoo menig goed, nuttig woord gesproken was, liet bijna geen geluid meer hooren, en op 28 Augustus sloten oogen en lippen zich, helaas! voor eeuwig.

Groot was de smart, groot de deelneming, groot de teleurstelling opgewekt bij velen, toen de droeve mare zich verspreidde in Leiden, in de naaste steden, door het geheele vaderland, ook daarbuiten. En menigeen die den goeden overledene persoonlijk had gekend of hem kende door zijne werken, riep met weemoed uit: wat heeft de wreede Dood daar weder veel goeds, veel edels weggerukt! welk een ontzachelijk verlies heeft die onverbiddelijke gebieder weder toegebracht, niet slechts aan de treurende gade, aan familie en vrienden, maar bovenal ook aan de wetenschap, een verlies, dat schier onherstelbaar heeten mag!

Op den vierden dag na het overlijden, op 1 September, werd het stoffelijk overschot van den betreunden geleerde ter aarde besteld. Een breede schaar van verwanten, vrienden, vereeiders volgde met droef gestemd gemoed de lijkbaar op den doodsakker.

In roerende, welsprekende bewoordingen herdacht daar bij de open grafkuil de Hoogleeraar Dr. M. J. DE GOEJE, Voorzitter der letterkundige Faculteit, eenmaal zijn leermeester, den geleerde, den vriend, den braven, edelen mensch, die reeds op 44 jarigen leeftijd van het aardsche tooneel was afgeroepen, waar hij nog zoo gaarne lang zou hebben verwijld en waar hij nog zooveel licht had kunnen ontsteken. Daarna bracht ook de voorzitter van het Koninklijk Instituut namens dit lichaam rechtmatige hulde aan den zoo hoog gewaardeerden overledene, hem dankende voor wat hij geweest was voor de Indonesische wetenschap en voor het Instituut, vooral ook er op wijzende hoe de Staat, hoe allen, aan wie onze Indiën ter harte gaan, hem innige erkentelijkheid zijn verschuldigd voor de groote uitbreiding, door zijne werkzaamheid gegeven aan de voor een goed bestuur onmisbare kennis van land en volk.

Toen bij de bloem- en lauwerkransen, die de lijkst reeds versierden, de studeerende jongelingschap er nog eene had gevoegd, bedankte een der familieleden voor de laatste eer aan den overledene bewezen, en verlieten de aanwezigen, diep bewogen, de plek, waar zij zoo veel dierbaars hadden zien toevertrouwen aan den schoot der aarde.

Behalve de van rouw en waardeering getuigende berichten omtrent WILKEN's overlijden in dagbladen, zoowel in Nederland als elders, zijn in verschillende tijdschriften van tal van schrijvers levensberichten, aantekeningen, mededeelingen en ontboezemingen verschenen, die allen zijne geleerdheid prijzen, ook zijn lof als mensch verkondigen, en waarin sommigen met veel zaakkennis de groote verdiensten van zijne studiën en zijne werken in het licht stellen; met name van de Heeren:

J. D. E. SCHMELTZ, Conservator van 's Rijks ethnographisch Museum te *Leiden*, in het Duitsche Tijdschrift *Globus*, Bd. LX, n° 13, en *Am. URQUELL*. II (Red. Dr. FRIEDR. KRAUSS, Wien).

Dr. M. J. DE GOEJE, Hoogleraar voor het Arabisch te *Leiden*, in het Algemeen Nederlandsch Studenten-Weekblad *Minerva*. Jaarg. 16, n°. 18.

S. R. STEINMETZ, jur. cand., een van WILKEN's leerlingen, in de *Nederlandsche Spectator* 1891, n°. 36.

Dr. H. KERN, Hoogleraar in het Sanskriet en zijne letterkunde, alsmede in de Indische Oudheidkunde, te *Leiden*, in de *Indische Gids*, Jaarg. XIII, blz. 1706 vlg., en in het *International Archiv für Ethnographie*, 1891, Lief. 5.

Dr. C. M. PLEIJTE WZN., Conservator van de Ethnographische verzameling van het genootschap *Natura Artis Magistra* te *Amsterdam*, in het tijdschrift *Vragen van den dag*, 1891.

Mr. W. VAN DER VLUGT, Hoogleraar in de Rechten te *Leiden*, mede-redacteur van het Tijdschrift *De Gids*, in dat Tijdschrift, October 1891, blz. 168 vgg.

Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, Bestuurslid van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, in de *Economist* van 1891, onder de rubriek *Koloniale Kronijk*.

Dr. G. SCHLEGEL, Hoogleraar in de Chineesche taal te *Leiden*, in het Tijdschrift *T'oung pao*. *Archives pour servir à l'étude de l'histoire, des langues, de la géographie et de l'ethnographie de l'Asie Centrale*, 1891.

Mr. P. A. VAN DER LITH, Hoogleraar in de rechten, en oud-Directeur der opgeheven gemeente-inrichting voor de opleiding van Oost-Indische Ambtenaren te *Leiden*, in de *Leidsche Studenten-almanak* van 1892.

De Hoogleraar W. VAN DER VLUGT vergunne ons, als slot van deze hulde van het Koninklijk Instituut aan de nagedachtenis van onzen

onvergetelijken WILKEN, met eene kleine variant over te nemen de zoo schoone en ware woorden, waarmede hij zijne ontboezeming over onzen dierbaren doode eindigt:

„Wij hebben van WILKEN geleerd de oudste doodenvereering der „ontwakende menschheid te verklaren uit zekere vrees, die de levenden „koesterden voor de ijverzucht der gestorvenen. Eene hulde in dien „geest zou hij wel nooit hebben begeerd. Jaloersch zelf behagen was „hem vreemd, en boven bloot persoonlijke geraaktheid wist ieder „hem verheven. Maar wat hij begeerlijk zou hebben geacht en hem „ten volle toekomt is een rouw, als waaraan allen die met ons schriftelijk zijne nagedachtenis hebben vereerd, getracht hebben uiting te geven: „een kreet van diep gevoelde deernis met wat zijn „werk, het studievak zijner keuze, in dezen zeldzaam rijkbegaafden „arbeider verloor.“

Mr. T. H. DER KINDEREN.